LAPS/116/2024, 23.10.2024

Lapsiasiavaltuutetun lausunto eduskunnan valtiovarainvaliokunnan kunta- ja hyvinvointijaostolle hallituksen esityksestä eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2025

Viite: Kunta- ja hyvinvointijaosto tiistai 22.10.2024 klo 09.30 / HE 109/2024 vp / Lausuntopyyntö

(Sovittu määräajan siirto 23.10.2024 klo 12 mennessä/8.10.2024)

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991, LOS), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita. Lapsiasiavaltuutettu arvioi hallituksen esitystä yleissopimuksen näkökulmasta.

Yhteenveto lapsiasiavaltuutetun kannanotoista

- Talousarvioon sisältyvällä lapsibudjetoinnilla tuodaan näkyväksi vain osa lapsiin kohdistuvista vaikutuksista, minkä vuoksi tulisi lisäksi kaikkien määrärahojen kohdentamisessa, olivat ne sitten lisäyksiä tai leikkauksia, tehdä huolellinen lapsivaikutusten arviointi, jotta saadaan kattava kuva lapsiin kohdistuvista sekä välittömistä että välillisistä vaikutuksista.

- Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että on lyhytnäköistä tehdä sosiaaliturvaan kohdistuvia leikkauksia siten, että niiden seurauksena yhä useampi lapsiperhe joutuu turvautumaan viimesijaiseen toimeentulotukeen.

- Lapsiperheköyhyys on erittäin haitallista lapsen kehitykselle ja köyhän perheen lapsen todennäköisyys kasvaa köyhäksi aikuiseksi on suuri. Yksi vaikuttavimpia tapoja ehkäistä köyhyyden siirtymistä seuraavalle sukupolvelle on kohdentaa sosiaaliturvaa määrätietoisesti lapsiköyhyyden ehkäisemiseen.

- Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että on hyvin riskialtista viedä eteenpäin lapsiperheköyhyyttä lisääviä ja hyvinvointia heikentäviä sekä syrjäytymisriskiä kasvattavia yk-

sittäisiä lakimuutoksia, joiden yhteisvaikutuksia ei ole arvioitu joko lainkaan tai hyvin puutteellisesti. Kokonaisarvioinnin puuttuessa on mahdotonta saada kuvaa siitä, missä määrin hallitusohjelmaan sisältyvien sosiaaliturvan muutosten vaikutukset tulevat kohdentumaan lapsiin lyhyellä ja pitkällä tähtäimellä.

- Lapsen oikeuksien näkökulmasta yksittäisten toimenpiteiden vaikutusarviointien sekä kokonaisvaikutusten arviointien tärkein tehtävä olisi ohjata päätöksentekoa valitsemaan toimenpiteitä, joilla varmistetaan lapsen edun eli lapsen oikeuksien mahdollisimman täysimääräistä toteutumista. Näin ei valitettavasti ole toimittu.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Lapsiasiavaltuutettu kiittää lausuntopyynnöstä. Lausuntopyynnön teemana on lasten ja nuorten hyvinvointi, mukaan lukien mielenterveyspalveluiden tarve ja saatavuus sekä lapsiperheköyhyys. Lisäksi lausuntopyynnössä on pyydetty myös arvioita hallituksen vuoteen 2025 kohdentuvien toimenpiteiden kokonaisuudesta / kokonaisvaikutuksista (mm. nuorten terapiatakuu, matalan kynnyksen mielenterveyspalveluiden saatavuuden lisääminen, lisärahoitus päihteillä ja väkivallalla oirehtiviin nuoriin, nuorten huumekuolemien ehkäisyyn sekä lastensuojelun hybridimallin kehittämiseen, sekä Kelan järjestämän nuorten ammatillisen kuntoutuksen muutokset ja nuorten kuntoutusrahan ikärajan nosto).

Esitämme lausunnossamme yleisiä huomioita teeman mukaisten budjettiesitykseen sisältyvien toimenpiteiden kokonaisuudesta, jotka perustuvat aiempiin yksittäisiin ko. toimenpiteitä koskeviin hallituksen esitysluonnoksiin ja hallituksen esityksiin antamiimme lausuntoihin[1] sekä sosiaali- ja terveysministeriön syyskuun 2024 lopussa julkaisemiin vaikutusarviointeihin (Vuosien 2024 ja 2025 sosiaaliturvamuutosten yhteisvaikutukset kotitalouksien taloudelliseen asemaan[2] ja Vuosien 2024 ja 2025 toimeentuloturva- ja sosiaali- ja terveyspalvelulainsäädännön muutosten yhteisvaikutukset eri ihmisryhmien perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen[3]).

YK:n lapsen oikeuksien komitean loppupäätelmät Suomelle 2023

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus vahvistaa monesta eri näkökulmasta lapsen oikeuden fyysiseen ja psyykkiseen hyvinvointiin. Lapsella on muun muassa oikeus henkiinjäämisen ja kehittymisen edellytyksiin mahdollisimman täysimääräisesti (6 artikla), oikeus yksityisyyteen ja perhe-elämään (16 artikla), oikeus suojeluun kaikenlaiselta väkivallalta ja kaltoin-

kohtelulta (19, 34 ja 36 artiklat) ja oikeus mahdollisimman hyvää terveydentilaan (24 artikla). Lapsella on myös oikeus ruumiillisen, henkisen, hengellisen, moraalisen ja sosiaalisen kehityksensä kannalta riittävään elintasoon (27 artikla) ja sosiaaliturvaan (26 artikla). Ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista ja kehityksestä on lapsen vanhemmilla, mutta valtio on sitoutunut tukemaan vanhempia tässä tehtävässään. Suomen perustuslain perusoikeudet omalta osaltaan vahvistavat lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisia oikeuksia kansallisella tasolla.

Lapsiasiavaltuutettu muistuttaa, että YK:n lapsen oikeuksien komitea otti kantaa moniin lausuntopyynnön teemaan liittyviin asioihin kesäkuussa 2023 antamissaan päätelmissä Suomelle.[4] Komitea esitti huolensa (kohta 32), että masennus, ahdistuneisuus ja itsensä vahingoittaminen ovat yleisiä lasten keskuudessa, ja suositteli, että Suomi antaa kiireellisesti asianmukaiset resurssit, panee täytäntöön mielenterveysstrategian, järjestää päihdehuollon palvelut sekä uudistaa lastensuojelulain. Komitea suositteli lisäksi, että valtion tulisi tehostaa lapsille tarkoitettuja mielenterveyspalveluja ja -ohjelmia muun muassa varmistamalla, että kouluissa, säilöönottotiloissa ja vankiloissa sekä kaikkien alueiden kunnissa on saatavilla terapiapalveluja. Olisi varmistettava, että käytettävissä on riittävä määrä päteviä ammattihenkilöitä, kuten lapsipsykologeja ja lastenpsykiatreja, vastaamaan lasten mielenterveystarpeisiin oikea-aikaisesti, ja että palvelut, etenkin ennaltaehkäisevät ja varhaisen puuttumisen palvelut, sovitetaan erikseen tyttöjen, turvapaikanhakija- ja pakolaislasten, pienituloisten kotitalouksien, vammaisten lasten sekä lesbo-, homo- ja biseksuaalisten, transsukupuolisten ja intersukupuolisten lasten tarpeisiin. Valtion tulee panostaa ennalta ehkäiseviin toimenpiteisiin, ja sen on puututtava lasten itsemurhien suuren määrän ja mielenterveysongelmien taustalla oleviin syihin ja varmistettava, että lasten näkökulma otetaan huomioon kehitettäessä heille tarkoitettuja palveluja näiden ongelmien ratkaisemiseksi.

Komitea kiinnitti myös huomioita lasten ja nuorten mielenterveysongelmiin ja suositteli, että valtio varmistaa, ettei lapsille määrätä lääkkeitä muun muassa ahdistuneisuuden, masennuksen, psykosomaattisten häiriöiden sekä aktiivisuuden ja tarkkaavaisuuden häiriön (ADHD) hoitamiseen, ellei se ole lääketieteellisesti ehdottoman tarpeellista ja ellei lapsen etua ole arvioitu yksilöllisesti, ja että lääkäreille, lapsille ja lasten vanhemmille annetaan asianmukaisesti tietoa muista kuin lääkinnällisistä vaihtoehdoista ja näiden lääkkeiden mahdollisista sivuvaikutuksista. Mielenterveysongelmia kokevien lasten vanhemmille ja huoltajille tulisi tarjota yhteisöperustaista koulutusta ja tukea, kuten ajoittaisia kotikäyntejä.

Komitea suositteli päätelmissään (kohta 35) lisäksi, että valtio välttää sosiaaliturvaetuuksien leikkauksia, jotka vaikuttavat köyhyyden ja syrjäytymisen vaarassa oleviin lapsiin. Päätelmissä kehotetaan useassa muussakin kohdassa, muun muassa koulutukseen, vapaa-aikaan ja väkivallan ehkäisyyn liittyen, parantamaan sosiaalis-taloudellisesti heikoimmassa asemassa olevien lasten asemaa.

Muistutamme lisäksi Euroopan neuvoston sosiaalisten oikeuksien komitean 15.2.2023 julkistetusta ratkaisusta, jossa komitea totesi Suomen sosiaaliturvan tason olevan liian alhainen. Ratkaisussa tarkasteltiin muun muassa vähimmäissairauspäivärahan, -vanhempainrahan, -kuntoutusrahan, työttömyysturvan peruspäivärahan, takuueläkkeen, työmarkkinatuen ja toimeentulotuen tasoa suhteessa suomalaisten keskituloon. Komitea totesi vähimmäisetuudet liian mataliksi kattamaan tuensaajan perustarpeet uudistetun Euroopan sosiaalisen peruskirjan edellyttämällä tavalla.[5] Mainitut tukimuodot vaikuttavat suoraan lasten ja lapsiperheiden elintasoon ja sosiaaliturvaan.

Lapsivaikutusten arviointi ja lapsen etu ensisijaisena harkintaperusteena

Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että talousarvioesitykseen ei sisälly lapsivaikutusten arviointia. Varsinainen talousarvioesityksen toimenpiteiden lapsiin kohdistuvien kokonaisvaikutusten arviointi olisi tullut tehdä jo talousarvioesityksen ja siihen sisältyvien toimenpiteiden valmisteluvaiheessa.

Useissa vuonna 2023 ja 2024 käsitellyissä, sosiaaliturvan heikennyksiä koskevien hallituksen esitysten vaikutusarvioinnissa valittuja muutosehdotuksia on puolustettu sillä, että ne ovat välttämättömiä julkisen talouden tasapainottamiseksi ja ne kohdistuvat ainakin osin vähemmässä määrin lapsiperheisiin kuin muihin kohderyhmiin. Toisaalta tavoitteeksi on esitetty myös lapsiperheiden vanhempien työllistymisen edistäminen. Nämä ovat sinänsä ymmärrettäviä tavoitteita. Lapsiasiavaltuutettu pitää kuitenkin valitettavana, että esityksistä ei ole käynyt ilmi, että valmistelussa olisi edes harkittu vaihtoehtoisia ratkaisuja, joilla vaikutukset erityisesti heikoimmassa asemassa oleviin lapsiperheisiin olisi vältetty kokonaan tai edes osin. Siten myös punninta lapsen edun ja yleisen edun, eli valtiontalouden tasapainottamisen ja työllisyyden lisäämisen välillä, on jäänyt tosiasiallisesti tekemättä. Punninnan välttämättömyyttä on korostanut myös YK:n lapsen oikeuksien komitea. Sen mukaan talouskriisien aikana **taantumuksellisia toimia voidaan harkita ainoastaan silloin, kun kaikki muut vaihtoehdot on arvioitu ja on varmistettu, että vaikutukset kohdistuvat viimeisenä lapsiin ja erityisesti haavoittuvassa asemassa oleviin lapsiin**.[6]

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen (LOS) 3.1 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisena harkintaperusteena otettava huomioon lapsen etu. Lapsen etu on käsite, joka voidaan määritellä yksittäisen lapsen, lapsiryhmän tai kaikkien lasten kohdalla. YK:n lapsen oikeuksien komitean mukaan sopimusvaltiot ovat velvollisia sisällyttämään lapsen edun ensisijaisuutta koskevan periaatteen kaikkiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja oikeudellisiin menettelyihinsä, jotka vaikuttavat suoraan tai välillisesti lapsiin, myös talousarvioihin, ja soveltamaan sitä niissä. Lapsen edun tulisi olla ensisijaisesti huomioon otettava seikka talousarvioprosessin kaikissa vaiheissa ja kaikissa lapsiin vaikuttavissa talousarviopäätöksissä.[7]

Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että lapsen edun ensisijaisuuden huomioonottaminen siten, kuin se Suomessa laintasoisena voimassa olevassa lapsen oikeuksien yleissopimuksessa on määritelty, edellyttää, että lapsen/lapsiryhmän/kaikkien lasten tilannetta tarkastellaan kokonaisvaltaisesti. On ymmärrettävää, että talousarvioesityksen valmistelussa keskitytään taloudellisiin vaikutuksiin, mutta samaan aikaan on välttämätöntä, että taloudellisten toimenpiteiden suoria ja välillisiä vaikutuksia lasten oikeuksiin ja asemaan arvioidaan monipuolisesti vastaavalla tavoin.

Kuten jo vuoden 2024 talousarvioesityksestä antamassamme lausunnossa kunta- ja hyvinvointijaostolle (13.11.2023)[8] totesimme, perheiden toimeentuloon ja sosiaaliturvaan kohdistuvat heikennykset eivät saisi vaarantaa hallitusohjelmaan sisältyviä, sinänsä myönteisten kirjausten mukaisia toimia, joiden tavoitteena on parantaa lasten ja nuorten asemaa ja oikeuksien toteutumista sekä terveyttä ja hyvinvointia. Tästä voidaan mainita esimerkkinä hallituksen mallin mukainen laaja-alainen toimenpideohjelma nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi, sekä nuorten hyvinvointivajeen ja mielenterveyden ongelmien paikkaamiseksi (pääministeri Orpon hallitusohjelma[9], s. 96). Lasten ja nuorten mielenterveyden oireet ja häiriöt ovat viime vuosina lisääntyneet ja niiden ehkäisy sekä hoito tunnistetaan hallitusohjelmassa yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi. Tämä tavoite voi kuitenkin vaarantua, jos samaan aikaan lisätään lasten ja lapsiperheiden sekä nuorten arjen haasteita, joista voi seurata entistä enemmän tarvetta turvautua sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen apuun. Tuore kansainvälinen tutkimuskatsaus löysi vahvaa tutkimusnäyttöä siitä, että köyhyys aiheuttaa stressiä, joka vaikuttaa ylisukupolvisesti lasten ja nuorten hyvinvointiin.[10] Vaarana on, että lopputulos on neutraali tai painuu miinukselle hyvästä tarkoituksesta huolimatta.

Lapsibudjetointi

Talousarvioesitykseen sisältyy lapsibudjetointia koskeva yhteenvetotarkastelu sekä katsaus lapsiin ja lapsiperheisiin kohdistuvista määrärahoista (kohta 7). Tarkastelussa on otettu huomioon välittömästi alle 18-vuotiaisiin lapsiin kohdistuvat ja heille osoitettavat menot sekä lisäksi sellaiset menot, jotka kohdistuvat selkeästi lapsiperheisiin. Lapsiin epäsuorasti tai välillisesti kohdistuvia menoja ei ole huomioitu.

Toistamme tässäkin kohdassa vuoden 2023 talousarvioesitykseen antamassamme lausunnossa[11] esitetyn kantamme: talousarvioesityksen rajatulla lapsibudjetoinnilla tuodaan näkyväksi vain osa lapsiin kohdistuvista vaikutuksista. Sen lisäksi olisi välttämätöntä tehdä kaikkien määrärahojen kohdentamisessa, olivat ne sitten lisäyksiä tai leikkauksia, huolellinen lapsivaikutusten arviointi, jotta saadaan kattava kuva lapsiin kohdistuvista sekä välittömistä että välillisistä vaikutuksista.

Arvioita lasten ja nuorten hyvinvointiin kohdistuvista toimenpiteistä

Talousarvion tasolla lasten ja nuorten hyvinvointiin vaikuttavat hyvin laaja-alaisesti monen eri sektorin toimet. Lapsen hyvinvoinnissa ei ole kyse vain lapsen fyysisestä ja psyykkisestä terveydestä vaan myös muun muassa lapsen perheen ja vanhempien terveydestä ja hyvinvoinnista, perheen toimeentulosta ja palvelujen – mm. varhaiskasvatus, koulu, sosiaali- ja terveyspalvelut, vapaa-ajan palvelut – saatavuudesta ja saavutettavuudesta, terveellisestä ja turvallisesta elinympäristöstä ja sen toimivuudesta. Hyvinvointia kannattelevat ja ongelmia ennaltaehkäisevät toimet toteuttavat parhaiten lapsen edun ensisijaisuuden periaatetta.

Lapsiasiavaltuutettu pitää valitettavana, että talousarvioesitykseen sisältyvät, pääministeri Orpon hallitusohjelman mukaiset sosiaaliturvaan kohdistuvat laajamittaiset toimenpiteet heikentävät lapsiperheiden toimeentuloa merkittävästi. Toimenpiteet muun muassa vähentävät lapsiperheiden osuutta asumistuesta ja lisäävät lapsiperheiden osuutta toimeentulotuesta. Ensisijaisten etuuksien ja yleisen asumistuen heikennykset, sekä muun muassa työttömyysturvan heikennykset, kuten lapsikorotusten poistaminen, lisäävät perustoimeentulotukeen turvautumisen tarvetta.

Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että on lyhytnäköistä tehdä sosiaaliturvaan kohdistuvia leikkauksia siten, että niiden seurauksena yhä useampi lapsiperhe joutuu turvautumaan viimesijaiseen toimeentulotukeen. Lisäksi esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmak-

sujen korotukset heikentävät lapsiperheiden taloudellista tilannetta, vaikka korotukset eivät lapsilta perittäviin maksuihin pääsääntöisesti kohdistukaan. Ne voivat johtaa vanhempien huononevaan terveydentilaan, mikä entisestään heikentää myös perheen lasten tilannetta. Lapsiperheitten toimeentuloon kohdistuvat leikkaukset ja erilaiset menojen lisäykset kohdistuvat aina vähintäänkin välillisesti lapsiin.

Lapsiperheiden taloudellisen ahdingon syveneminen ja pitkäaikaisuus sekä vanhempien terveysongelmien mahdollinen pitkittyminen ja vaikeutuminen voivat olla erityisen haitallisia lasten hyvinvoinnille ja terveydelle. Lapsiasiavaltuutettu on peräänkuuluttanut useissa sosiaaliturvan heikennyksiä koskevissa lausunnoissaan lapsiin kohdistuvien vaikutusten kattavaa kokonaisarviointia. Yksittäiset muutokset voivat näyttää yleisesti katsoen pieniltä ja lähes merkityksettömiltä, mutta kun ne kerääntyvät samoille ihmisille, ja kuten nyt näyttää käyvän, jo valmiiksi heikoimmassa taloudellisessa asemassa oleville, niiden vaikutukset voivat olla arvaamattomia. Lapsiperheköyhyys on erittäin haitallista lapsen kehitykselle ja köyhän perheen lapsen todennäköisyys kasvaa köyhäksi aikuiseksi on suuri. Tuore kansainvälinen tutkimuskatsaus[12] osoittaa, että yksi vaikuttavimpia tapoja ehkäistä köyhyyden siirtymistä seuraavalle sukupolvelle on kohdentaa sosiaaliturvaa määrätietoisesti lapsiköyhyyden ehkäisemiseen. Tähän asti Suomi on näin toimien kyennyt estämään ylisukupolvista lapsiköyhyyttä. Ei ole mitään syytä ottaa taka-askelia tässä kansainvälisesti vertaillen erinomaisessa kehityksessä.

Onkin hyvin riskialtista viedä eteenpäin lapsiperheköyhyyttä lisääviä ja hyvinvointia heikentäviä sekä syrjäytymisriskiä kasvattavia yksittäisiä lakimuutoksia, joiden yhteisvaikutuksia suhteessa muihin asiaan liittyviin muutoksiin ei ole arvioitu joko lainkaan tai hyvin puutteellisesti. Kokonaisarvioinnin puuttuessa on mahdotonta saada kuvaa siitä, missä määrin hallitusohjelmaan sisältyvien sosiaaliturvan muutosten vaikutukset tulevat kohdentumaan lapsiin lyhyellä ja pitkällä tähtäimellä.

Lapsiperheiden heikentyneellä taloudellisella asemalla on negatiivisia vaikutuksia lasten elintasoon ja hyvinvointiin. Erityisen valitettavaa on, että tällä hallituskaudella tehtävät muutokset kohdistuvat usein jo valmiiksi heikoimmassa asemassa oleviin lapsiin, kuten yksinhuoltajaperheissä asuviin lapsiin ja lapsiperheisiin, joissa on työttömyyttä tai vanhemmilla paljon terveysongelmia. Jo ennen tällä hallituskaudella tehtyjä muutoksia noin 10 prosenttia suomalaislapsista elää suhteellisessa köyhyydessä. Lapsiperheköyhyyden on arvioitu lisääntyvän tulevina kuukausina. SOSTEn laskelmien mukaan vuonna 2024 pienituloi-

sissa perheissä asuu 144 000 lasta. Lisäystä edelliseen vuoteen on 12 700 lasta.[13] Lapsiperheköyhyyden tiedetään vaikuttavan lasten hyvinvointiin ja terveyteen joskus jopa läpi koko elämän.

Köyhyysriskissä ovat erityisesti pienten lasten perheet, monilapsiset perheet ja yhden aikuisen kotitaloudet. Syksyllä 2023 sosiaali- ja terveysministeriön (STM) ja valtiovarainministeriön yhteistyönä valmisteltuun ”Vuoden 2024 sosiaaliturvamuutosten yhteisvaikutusarviointi”– muistiossa todettiin, että väestöryhmittäisessä yhteisvaikutusten tarkastelussa suurimmat tulonmenetykset kohdentuvat työikäisten yhden hengen talouksiin sekä yksinhuoltajiin. Syksyllä 2024 valmistunut STM:n muistio ”Vuosien 2024 ja 2025 sosiaaliturvamuutosten yhteisvaikutukset kotitalouksien taloudelliseen asemaan”[14] todetaan vastaavasti: tulomenetykset kohdistuvat voimakkaimmin yhden hengen talouksiin sekä yksinhuoltajatalouksiin.

Edellä mainitun STM:n sosiaaliturvamuutosten 2024–2025 yhteisvaikutuksia käsittelevän muistion lisäksi syyskuun loppupuolella julkaistiin toinen arviomuistio ”Vuosien 2024 ja 2025 toimeentuloturva- ja sosiaali- ja terveyspalvelulainsäädännön muutosten yhteisvaikutukset eri ihmisryhmien perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen”.[15] Siinä todetaan keskeisinä havaintoina (s. 31), että sosiaaliturvaetuuksien leikkaukset yhdessä palveluihin kohdistuvien heikennysten sekä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksujen korotusten kanssa heikentävät erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja heistä huolta pitävien aikuisten asemaa. Esitykset lisäävät riskiä lapsiperheköyhyyden kasvamiseen ja toimeentuloturvamuutoksista johtuvat suuret suhteelliset tulonmenetykset painottuvat yksinhuoltajatalouksiin. Lapsuuden perheen toimeentulo-ongelmat myös siirtyvät seuraavaan sukupolveen ja lisäävät todennäköisyyttä muiden ongelmien kasautumiseen elämänkulussa, jolloin lasten ja nuorten syrjäytymisen riski voi kasvaa. Nuorten palvelut heikentyvät Kelan kuntoutusrahaetuuksien ja kuntoutusrahan muutosten sekä lastensuojelun jälkihuollon ikärajan laskun myötä ja nämä toimenpiteet lisäävät erityisen haavoittuvassa asemassa olevien nuorten syrjäytymisen riskiä. Ainoana myönteisenä toimenpiteenä todetaan, että lasten ja nuorten terapiatakuu vahvistaa yksilökohtaisen hoidon ja tuen saatavuutta lasten ja nuorten lisääntyneisiin mielenterveyden oireisiin. Lisäksi todetaan, että hoitotakuu säilyy alle 23-vuotiaille ennallaan, mikä on lasten ja nuorten osalta myönteistä.

On myönteistä, että edellä mainitut muistiot on laadittu. Samaan aikaan on kuitenkin todettava, että kyseiset arviomuistiot olisi tullut laatia jo paljon aikaisemmin, ennen kuin niiden

kattamia lakimuutoksia ryhdytään viemään eteenpäin. Nyt muistiot julkaistiin siinä vaiheessa, kun merkittävä osa toimenpiteitä koskevista hallituksen esityksistä oli edennyt tai juuri etenemässä eduskuntaan. Vaikka muistioiden sisältämät tiedot ainakin osin ilmeisesti ovat olleet jo lainvalmistelijoiden käytössä, ei niillä ole ollut vaikutusta hallituksen esitysten säännösehdotuksiin. Kyseisten vaikutusarviointien merkitys on siten ollut lähinnä toteava: tällaiset leikkaukset ja muut tiukennustoimet päätettiin hallitusohjelmaa laadittaessa tehdä, ja vaikutukset ovat nämä, mutta niistä ei tingitä, vaikka vaikutusarviointi osoittaisi päätöksiin sisältyviä suura riskejä ja vakavia negatiivisia vaikutuksia moniin kansalaisiin.

Talousarvioesitykseen sisältyy myös joitain myönteisiä kirjauksia. Näistä voidaan mainita muun muassa perusopetuksen vahvistamisen määrärahatason nosto 50 milj. eurosta 100 milj. euroon ja ammatillisen koulutuksen sekä lukiokoulutuksen oppimisen tuen järjestelmän vahvistaminen 20 milj. eurolla, jotka vahvistavat lapsen oikeutta oppimiseen. Määrärahojen kohdistaminen matalan kynnyksen mielenterveyspalveluihin, päihteillä ja väkivallalla oirehtiviin nuoriin kohdistuviin toimiin ja lastensuojelun hybridimallin käynnistäminen ovat myös kannatettavia panostuksia lapsiin ja nuoriin. Niiden tosiasialliset vaikutukset lasten hyvinvointiin selviävät myöhemmin.

Lopuksi esitämme huolemme leikkauksista, jotka kohdistuvat terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen ja matalan kynnyksen tuen tarjoamiseen. Järjestöillä on keskeinen rooli hyvinvointia edistävien ja varhaista tukea tarjoavien matalan kynnyksen palvelujen järjestämisessä ja tarjoamisessa. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen STEA-avustukset pienenevät merkittävästi vuonna 2025 (-79,5 milj. euroa vuoteen 2024 nähden) ja lisää supistuksia on todennäköisesti tulossa seuraavinakin vuosina. Käytännössä se tarkoittaa, että järjestöt joutuvat supistamaan toimintaansa myös tarjoamiensa palvelujen supistamisen muodossa. Kun korvaavia julkisia palveluja ei juurikaan ole tarjolla ja on epätodennäköistä, että niitä nykyisessä valtion talouden tilanteessa myöskään lisättäisiin, on riskinä, että hyvinvoinnin edistämisen ja matalan kynnyksen palvelut heikentyvät huomattavasti. Sen seurauksena tarve raskaammille ja kalliimmille sosiaali- ja terveyspalveluille voi kasvaa tulevina vuosina. Järjestöihin kohdistuvat leikkaukset voivat siten olla sekä inhimillisesti että taloudellisesti vaikutuksiltaan vain negatiivisia.

Talousarvioesityksen mukaan (s. 667) sosiaali- ja terveysministeriön toiminnassa painottuvat terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen, eriarvoisuuden vähentäminen, osatyökykyisten työllistymisen ja työssä pysymisen edistäminen, iäkkäiden toimintakyvyn vahvistaminen ja

palvelujen turvaaminen sekä sukupuolten tasa-arvon edistäminen. Näitä tavoitteita on tarkoitus toteuttaa hallitusohjelman mukaisten säästöjen toimeenpanossa, sosiaali- ja terveyspalvelujen ohjauksessa, sosiaaliturvauudistuksen ja tasa-arvo-ohjelman valmistelussa sekä elpymis- ja palautumissuunnitelman toimeenpanossa. Kuten edellä on käynyt ilmi, hallitusohjelman mukaiset säästöt toimivat monella tavoin mainittujen tavoitteiden vastaisesti. Kun kokonaisarviointia tehdään suhteellisen vähän ja muutoksia viedään eteenpäin yksittäisinä esityksinä usein hyvin kovalla kiireellä, epäselväksi valitettavasti jää millaisia kokonaisvaikutuksia kaikilla toimilla on lasten ja lapsiperheiden hyvinvointiin ja asemaan sekä laajemmin kaikkiin kansalaisiin ja suomalaiseen hyvinvointiyhteiskuntaan.

Jyväskylässä 23.10.2024

Elina Pekkarinen
lapsiasiavaltuutettu

Merike Helander
juristi

---

[1] Lapsiasiavaltuutetun lausunnot luettavissa www.lapsiasia.fi/lausunnot

[2] Vuosien 2024 ja 2025 sosiaaliturvamuutosten yhteisvaikutukset kotitalouksien taloudelliseen asemaan. Sosiaali- ja terveysministeriö 2024. Verkossa https://vm.fi/documents/1271139/198978037/Yhteisvaikutukset+kotitalouksien+taloudelliseen+asemaan.pdf/8faeab99-e198-0ec0-0382-88bf718bcbcd/Yhteisvaikutukset+kotitalouksien+taloudelliseen+asemaan.pdf?t=1727089437080

[3] Vuosien 2024 ja 2025 toimeentuloturva- ja sosiaali- ja terveyspalvelulainsäädännön muutosten yhteisvaikutukset eri ihmisryhmien perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Sosiaali- ja terveysministeriö 2024. Verkossa https://valtioneuvosto.fi/documents/1271139/198978037/FINAL_Yhteisvaikutukset+eri+ihmisryhmien+perus-+ja+ihmisoikeuksien+toteutumiseen.pdf/b7cb50b9-37ce-9dac-a097-64a88be42075/FINAL_Yhteisvaikutukset+eri+ihmisryhmien+perus-+ja+ihmisoikeuksien+toteutumiseen.pdf?t=1727092559052

[4] YK:n lapsen oikeuksien komitean loppupäätelmät Suomen yhdistetyistä viidennestä ja kuudennesta raportista 2.6.2023, CRC/C/FIN/CO/5-6. Epävirallinen suomennos ulkoministeriön verkkosivulla https://um.fi/documents/35732/0/CRC_C_FIN_CO_5-6_fi+%281%29.pdf/f8e9c156-5172-0834-d6c7-201066cbc9f2?t=1691047057189 z

[5] https://valtioneuvosto.fi/-//1271139/sosiaalisten-oikeuksien-komitealta-ratkaisu-suomen-sosiaaliturvan-tasosta

[6] YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 19 julkisesta budjetoinnista lasten oikeuksien toteuttamiseksi (4 artikla). CRC/C/GC/19, kohta 31. Verkossa www.lapsiasia.fi/yleiskommentit

[7] YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti no 19 (2016) julkisesta budjetoinnista lasten oikeuksien toteuttamiseksi (4 artikla). Verkossa www.lapsasia.fi/yleiskommentit

[8] Lapsiasiavaltuutetun lausunto eduskunnan valtiovarainvaliokunnan kunta- ja hyvinvointijaostolle hallituksen esityksestä eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2024. LAPS/63/2023, 13.11.2024. Verkossa https://lapsiasia.fi/-/laps_lausunto_vav_he412023vp

[9] Vahva ja välittävä Suomi. Neuvottelutulos hallitusohjelmasta 16.6.2023. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58. http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8

[10] Bucelli, Irene & McKnight, Abigail (2024) Review of the mechanisms underlying the intergenerational transmission of poverty. Itla Reports 2024:3

https://itla.fi/uutiset/tutkimus-matala-tulotaso-ja-stressi-lisaavat-ylisukupolvisen-koyhyyden-riskia/

[11] Lapsiasiavaltuutetun lausunto eduskunnan valtiovarainvaliokunnan kunta- ja hyvinvointijaostolle hallituksen esityksestä eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2024. LAPS/63/2023, 13.11.2024. Verkossa https://lapsiasia.fi/-/laps_lausunto_vav_he412023vp

[12] Bucelli, Irene & McKnight, Abigail (2024) Review of the mechanisms underlying the intergenerational transmission of poverty. Itla Reports 2024:3

https://itla.fi/uutiset/tutkimus-matala-tulotaso-ja-stressi-lisaavat-ylisukupolvisen-koyhyyden-riskia/

[13] Vuoden 2024 sosiaaliturvamuutosten yhteisvaikutusten arviointi. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki 2023. Verkossa https://stm.fi/documents/1271139/148062577/V+2024+sosiaaliturvamuutosten+yhteisvaikutukset_muistio.pdf

[14] Vuosien 2024 ja 2025 sosiaaliturvamuutosten yhteisvaikutukset kotitalouksien taloudelliseen asemaan. Sosiaali- ja terveysministeriö 2024. Verkossa https://vm.fi/documents/1271139/198978037/Yhteisvaikutukset+kotitalouksien+taloudelliseen+asemaan.pdf/8faeab99-e198-0ec0-0382-88bf718bcbcd/Yhteisvaikutukset+kotitalouksien+taloudelliseen+asemaan.pdf?t=1727089437080

[15] Vuosien 2024 ja 2025 toimeentuloturva- ja sosiaali- ja terveyspalvelulainsäädännön muutosten yhteisvaikutukset eri ihmisryhmien perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Sosiaali- ja terveysministeriö 2024. Verkossa https://valtioneuvosto.fi/documents/1271139/198978037/FINAL_Yhteisvaikutukset+eri+ihmisryhmien+perus-+ja+ihmisoikeuksien+toteutumiseen.pdf/b7cb50b9-37ce-9dac-a097-64a88be42075/FINAL_Yhteisvaikutukset+eri+ihmisryhmien+perus-+ja+ihmisoikeuksien+toteutumiseen.pdf?t=1727092559052